

Mindaugas Kvietkauskas

Pilietiškumo pradmenys: pilis ir poezija

Laisvas žmogus, kuriam rūpi jo bendruomenės reikalai, antikinėje Graikijoje buvo vadinamas *polites*, pilietis. Kiekvienas gali pastebėti labai artimą šios antikinės sąvokos ir lietuviško žodžio skambesį, ir tai joks atsitiktinumas. Ohajo universiteto profesorius, filosofas Algis Mickūnas neseniai, savo 2011 m. knygoje *Estetika* paskelbtoje esė „Lietuviškai kalbant“ yra paraginęs iš naujo apmąstyti, kokios autentiškos filosofinės galimybės glūdi pačioje lietuvių kalboje, kokia žmogiškoji pasaulėvoka yra joje įsikūnijusi, ir taip atnaujinti savąjį tarptautinių, ypač angliškų, terminų prislopintą prigimtinių filosofinių mąstymą. Anot Mickūno, „lietuvių kalba perteikia *integralią filosofiją*, kurioje dalykai derinasi, atsveria kits kitą ir kurioje žmogus turi *sampratą*, savęs *supratimą* ir *susipratimą*.“ Tad pabandysiu pasvarstyti apie šiandien aktualiai išskylančius pilietiškumo ugdymo klausimus būtent tokia kryptimi, eidamas nebūtinai griežtu akademiniu, bet kiek laisvesniu, šiek tiek poetiniu taku.

Graikų žodis *polis*, iš kurio turime ir sąvoką *politika*, yra kilęs iš tos pačios indoeuropiečių prokalbės šaknies *pelə-*, kaip ir lietuviškas žodis *pilis*. Tos šaknies pirminė reikšmė, rekonstruojama lingvistų, lietuviškai klausai yra visiškai aiški – pilti, pildyti, pilnas, pilnatvė. Iš jos kilę ir angliškas žodis *full*, ir vokiečių *voll*, ir rusų *полный*. Nuostabu, kad lietuviška žodžio *pilietis* daryba iš *pilis* visiškai atitinka graikišką logiką ir tą pačią šaknį, kaip graikų žodžiuose *polis* bei *polites*; kitose kalbose ta sąsaja prarasta, o lietuviška sąvoka *pilietis* užfiksuota gyvoje tarmėje, padavimuose, sakmėse – tai pilies gyventojas. Simonas Daukantas vartojo dar vieną formą – pilionis. Taigi pilietybė, pilietiškumas mūsų giliojoje kalbinėje atmintyje – tai, kas pilna, supilama, pilnatvė. Tai mūsų pripildyta gyvenamoji vieta, mūsų supiltas aruodas, mūsų rankomis kartu supilama aukštuma, kalnas, ant kurio gali būti pastatyta pilis, sauganti tą gyvenimo pilnatvę. Tad sąvoka *pilietiškumas* neatsiejama nuo specifinio veiksmo – pilti, pildyti.

Be abejo, Europos kalbose labiausiai paplitęs, tarptautiniu tapęs kitas žodis pilietiškumui nusakyti – ne graikiškas, o lotyniškas *civis* – pilietis, *civitas* – visuomenė (anglų *citizen*, prancūzų *citoyen*, italų *cittadino*, atitinkamai iš čia – ir miesto pavadinimai: *city*, *cit  *, *citta*). Tačiau įdomu tai, kad ir lotyniškas žodis *civis* išvedamas iš indoeuropiečių prokalbės šaknies *kei-*, reiškiančios „gulėti, guolis“. Gretima jai šaknis *kʷey-* reiškia „surinkti, sukrauti į krūvą, sukaupti“, galbūt – sukviesti.

Lietuvių kalboje iš tos šaknies, kuri išaugino lotynišką *civis*, lizdo turime aiškiai paveldėję žodžius *šeima* ir *kiemas*. Taigi lotyniškojo žodžio *civitas*, visuomenė, atitikmuo pagal indoeuropietišką etimologiją lietuviškai būtų *šeima*, *šeimyna*, kuri susirenka, gausėja ir užpildo savąjį *kiemą*. Tad ir antruoju atveju apčiuopiame panašų veiksmą, susijusį su pilietiškumo sąvoka – pildyti, kaupti, rinkti, gausinti. Priešingi pilietiškumui veiksmai tuomet būtų tuštinti, barstyti, išskaidyti, išdraikyti. Pilietiška – rinktis draugėn, nepilietiška – susibarti ir išsivaikščioti. Kaip ten bebūtų, svarbu, kad svarstydami apie pilietiškumą atsimintume du savus, autentiškus klasikinių europietišųjų sąvokų atitikmenis: graikų *polis* – pilis, romėnų *civitas* – šeima. Ar tai neturėtų būti ženklai teisingoms mūsų laikysenoms ir elgsenoms pilietiškumo klausimu?

Kaip minėjau, su šiomis sąvokomis yra susijęs tam tikras veiksmas, iš jų yra atsiradę tam tikri veiksmazodžiai. Iš indoeuropiečių šaknies *k^wey-*, kaip teigiama žymiajame Juliaus Pokorny etimologijos žodyne, yra išsirutuliojęs ir graikiškas veiksmazodis *poiein*, reiškiantis „daryti, kurti“, o iš jo padaryta sąvoka *poiesis* – poezija. Kaip žinia, graikų *poiesis* pirmiausia reiškė ne tik literatūrą, eiles, bet ir bendrai darymą, kūrimą, produkavimą. Aristotelis *Nikomacho etikoje* vartoja *poieis* sąvoką būtent naujų daiktų kūrimo, darymo prasme ir taip skiria ją nuo kitos sąvokos, *praxis* – tai yra nuo veikimo, veiklos, kuri nėra nukreipta į naujo kūrinio ar dirbinio atsiradimą, į būties papildymą naujais dalykais, „kurie gali būti ar nebūti ir kurių priežastis yra tas, kuris kuria, o ne tai, kas yra kuriama“. *Poiesis*, kūryba, yra į kūrimą nukreipta mąstymo nuostata, ji visada nukreipta į kūrinį – *poiema*, į būties padauginimą, pagausinimą, papildymą tuo, ko gali ir nebūti, bet ko šaltinis yra pats žmogus. Antai tokia poetinė kūryba, anot Aristotelio, yra ir namo statyba; *poiesis*, sako jis, tai statybos menas. O praktinė veikla tokios orientacijos į kūrinį, būties papildymą, pagausinimą nauju rezultatu neturi – dažnai tai yra tik veikla dėl pačios veiklos, ko nors praktikavimas. Įdomus dalykas – *poiesis* viena savo graikiška reikšmė yra ir daugyba, tai matematinis daugybos veiksmas: poetinis reikšmių padauginimas atitinka matematinę daugybą.

Lietuviškas *poiesis* atitikmuo akivaizdžiai yra žodis *kūryba*, nors jis padarytas iš kitos indoeuropietiškos šaknies *ker(ə)-*, reiškiančios visų pirma ugnį ir karštį, ugnies įkūrimą ir kūrenimą. Šiuo požiūriu esminė Algio Mickūno pastaba apie sąvokos *kūryba* prasmę lietuvių prigimtiname kalbos pasaulyje: „Aiškiai matyti, kad kūrimas yra susijęs su ugnimi. Tas ryšys primena lietuvių ugnies garbinimą. (...) Žmonės nešdavo žiežirbas namo, įkurdavo namų židinį, namų ugnį, kuri atspindėdavo saulės šviesą, jos (...) šventumą; ir ugnis buvo šventa, nes ji buvo šeimos židins. Ji buvo žydėjimas šeimos viešumoje, sukurto gyvenimo atvirume. Taigi žmogaus sukurta šeima turėjo būti šventa, gyventi ugnies ir saulės šviesoje, sudarančioje šeimos židinį, jos žydėjimą, vešėjimą, viešumą. Sukurti gyvenimą, vesti, reiškė sukurti šeimos židinį ir tuo būdu atnaujinti gyvenimą,

ugningą jo aistrą“. Taigi lietuviškoji sąvoka kūryba, yra, kaip ir graikiškoji *poiesis*, susijusi su naujos būties, naujo centro sukūrimu ir išlaikymu, su būties pagausinimu ir papildymu šeimos ir namų pilnatvėje, su židinio kūrimu ir telkimusi aplink jį; be to, Mickūnas puikiai nusako mūsų jau pastebėtą ryšį – šeima yra ir viešuma, pilnavertis gyvenimas visuomenėje, *civitas*.

Taigi dabar priartėju prie esminio teiginio: prigimtinėje, pamatinėje mūsų kalbos filosofijoje, kurios šaknys yra indoeuropietiška pasaulėvoka, nematome esminės prieštarnos tarp pilietiškumo ir poezijos, tarp pilietinės savivokos ir kūrybiškumo. Tą prieštara mums itin bandoma įteigti pastaruoju metu, šurmulinguose, siekiančiuose skaidyti ir supriešinti, o ne telkti bendram rezultatui, ginčiuose ir peticijose dėl mokyklinės lituanistikos programų: esą pilietiškumo ir tautiškumo ugdymas mokykloje priešingas individualiam kūrybiškumui, esą tokio tikslo mokyklinė lituanistikos programa net neturėtų sau kelti ir apskritai minėti, nes jis esą nužudysias individualų skaitymo malonumą. Tai itin paviršutiniška nuostata, kuri yra niekas kita, kaip mūsų vietinė šiuolaikinės postmoderniosios Europos bejėgystės išraiška: kai piktinamės, kodėl patogiai, vartotojiškai ir individualistiškai įpratusios gyventi Vakarų visuomenės nenori pajudinti nė piršto, kad padėtų už laisvę, už savo pilių ir šeimų ateitį kovojančiai Ukrainai, kai baiminamės, kad jos galbūt negintų nė pavojuje atsidūrusios Lietuvos, tai pirmiausia pasižiūrėkime į save pačius. Kokias nuostatas perduodame savo vaikams, kai baidome juos nuo pilietinio ir tautinio sąmoningumo, kai bandome juos apginti nuo pilietinio ugdymo lyg nuo kokio maro? Ar ne tas pačias bejėgiško ir pasyvaus, nebesugebančio kurti naujos tikrovės, naujų kūrinių, nesugebančio prireikus net susitelkti ir gintis, o tik praktikuoti ir vartoti be jokio rezultato, postindustrinio mentaliteto nuostatas, dėl kurių suvešėjimo Vakaruose taip dejuojame, kai pasijuntame nesaugūs nuo Rusijos?

Tiems, kas šiandien tvirtina, kad sieti literatūros mokymą, meno patirtį, kūrybos džiaugsmą ir pilietiškumo ugdymą mokykloje yra teoriškai, metodologiškai ir pedagogiškai ydinga, aš priminsiu tai, kaip kūrybiškumas buvo suprantamas ten, iš kur kilo Europos švietimo sistema, filosofija, ir pedagoginio ugdymo (*paideia*) teorija – Platono sukurtoje Atėnų akademijoje. Platono dialoge *Puota* Diotima, manoma, buvusi Sokrato mokytoja ir jo didžioji autoritetė, dėsto, jog yra trys kūrybos, *poiesis*, per kurią mirtingojo siela siekia nemirtingumo, rūšys. Pirmoji rūšis – tai meilė, erosas kitam žmogui, kuris ne tik pagimdo naują tikrovę, palikuonis, bet ir pačius mylinčiuosius padaro geresnius – tai netgi dar svarbiau už fizinius palikuonis, anot Diotimos. Antroji kūrybos rūšis – tai polio, savosios pilietinės bendruomenės kūryba, tai *poiesis*, kuri tvarko valstybes ir namus. Anot Diotimos, didieji graikų įstatymdaviai, tokie kaip „įstatymų gimdytojas“ Solonas, „Spartos ir kone visos Graikijos gelbėtojas“ Likurgas, buvo poetai, nes iš savo meilės tėvynei „gimdė įvairiopą šaunumą“, ir dėl tokių vaikų (t.y. sukurtų gražių valstybinių darbų) jie pagerbti šventove. O trečioji *poiesis* rūšis

– tai grožio kūryba, kai „atsigręžęs į plačią grožio jūrą, regėdamas ją nepavydžioje išminties meilėje, jis [žmogus] gimdytų gausias, gražias ir didingas kalbas bei mintis, kol sustiprėjęs ir išaugęs galėtų išvysti vieną vienintelį mokslą – štai kokio grožio mokslą...“

Tai štai kas apie kūrybiškumo, pilietiškumo ir asmeninės meilės gilų ryšį buvo žinoma dar Europos filosofijos ir pedagogikos aušroje ir ko niekaip nebežiūrime pro savo jau turbūt post-post-modernas teorijas, kurios pačios atvirai prisipažįsta, kad jos nėra nieko kita, tiktai teorija dėl pačios teorijos, veikla dėl pačios veiklos, žaidimas dėl paties žaidimo, intelektualinis malonumas dėl malonumo. Kaip tik tokios teorijos, kuriomis dabar bandoma visomis išgalėmis veikti mūsų mokyklą, yra itin alergiškos pilietiškumui, meilei, kuri, kaip liudija ir Platonas, ir krikščioniškosios evangelijos, gali būti ir aukštesnė, ir ištvermingesnė, ir amžinesnė už kūną, ir galiausiai pačiai poezijai, kuri nėra tiktai teksto ornamentai, pagražinimai ir žavūs savitiksliai malonumai, o, anot Martino Heideggerio, tai, kas įkurdina žmogų pasaulyje, kas jo pasaulį kuria ir pripildo prasmės. „Žmogus gyvena poetiškai - Der Mensch wohnt poetisch“, cituodamas poetą Friedrichą Hölderliną, teigia Heideggeris to paties pavadinimo esė, ir čia mes vėl galime prisiminti lietuviškąją kūrybos kaip židinio kūrimo prasmę. „Poetinė kūryba, leidžianti mums įsikurti, yra tam tikra statyba“, kartodamas Aristotelį sako Heideggeris. Štai čia ir galime suprasti, koku būdu poezija yra pilietiškumo židiny, o ne priešingybė.

Be abejo, moderniesiems laikams būdinga valstybės, politikos, ideologijos ir nustumto į nereikšmingą nuošalę meno, filosofijos, kūrybos priešprieša, pilies ir poezijos konfliktas. Jis turi labai ilgą istoriją. Tai prakeiktųjų modernybės egzistencinių klausimų dalis. Šį konfliktą mes patiriame ir dabar, laimei, kur kas švelnesniais būdais, negu XX a. viduryje. Taigi mąstydami apie pilietiškumo ugdymą mokykloje, turime aiškintis ir šito konflikto priežastis, padarinius, ir būdus, kaip jį įveikti – jeigu iš tikrųjų norime ką nors vertingo savo mokinių sąmonėje sukurti, pagimdyti joje kokį nors šaunumą, anot Platono, o ne tik pabarstyti praktinių gebėjimų ir žinių. Šia kryptimi pabandysiu žengti dar vieną žingsnį, aiškindamasis – kaip pataria Algis Mickūnas – prigimtinių pasaulėvokos kontūrus ne tik iš kalbos ir tautosakos, bet ir iš klasikinės mūsų literatūros. Dabar itin madinga ir populiariau teigti, kad klasikinė mūsų literatūra nuobodi ir nebeturinti nieko aktualaus, tad ją reikia vis labiau mesti iš mokyklos. Tad pabandykime pasvarstyti, kiek mūsų šiandien svarstomais pilietiškumo ir kūrybiškumo klausimais yra aktuali ar neaktuali klasikinė Vinco Krėvės drama „Skirgaila“, parašyta ir suvaidinta Valstybės teatre prieš devyniasdešimt metų, 1924-aisiais.

Dramos veiksmas vyksta Vilniaus Aukštutinėje pilyje, XIV a. pabaigoje, praėjus porai metų po Lietuvos krikšto. Vytautui pasitraukus pas kryžiuočius dėl dinastinių kovų su Jogaila, Lietuvą valdo šio brolis ir vietininkas, ūmus ir prieštaringas Skirgaila. Pirmoji paralelė su mūsų šiandiena – Krėvė vaizduoja Vilniaus pilyje vykstančią politinę kovą dėl dabartinės Ukrainos žemių, Voluinės ir

Podolės kunigaikštysčių, priklausomybės. Skirgaila, kaip žinia, Vytautui tapus Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu po pasiektos santaikos su pusbroliu Jogaila, iki pat mirties gaus valdyti Kijevą, kurio Pečioros Lauroje jis ir yra palaidotas. Pilyje vykstančių politinių intrigų dėl Ukrainos mazge įsipina jaunos rusėnų kunigaikštystės Onos Duonutės likimas – nuo to, kam atiteks jos ranka, priklausys ne tik LDK valdomų slavų žemių integralumas, jos nepriklausomybė nuo Lenkijos, bet ir teisės į politinės konkurencijos plėšomas Ukrainos žemes, „kur upės pienu ir medumi teka“. Todėl Skirgaila pilyje prievarta sulaiko Oną Duonutę, vykstančią pas savo sužadėtinį, ir, siekdamas ginti Lietuvos interesus, priverčia už jo ištekti. Taigi siekdamas politinių tikslų, jis savo kelyje pamina pirmą pilietiškumo pradmenį – šeimą, pasityčioja iš jos, siekia ją paversti tik savo galios įrankiu, o ne gyvenimo kūrybos židiniu. Krėvė vaizduoja Skirgailą kaip puikiai suvokiantį savojo meto geopolitinį konfliktą valdovą, kuris perpranta svetimų galių siekius nusilpninti ir užgrobti Lietuvos valstybę, kaip valstybės idėjai visiškai ištikimą ir jos galios siekiantį monarchą. Tačiau Skirgaila veikia remdamasis tik savo priešų realių interesų ir silpnybių numatymu, klasta, įtarumu ir karine galia, sakytume, pagal makiaveliškuosius ar Bismarcko *Realpolitik* principus. Siekdamas politinių tikslų, jis laikosi tik dabarties konjunktūrų, visa kita jam atrodo nereikšminga ir neaktualu. Todėl jis užgniaužia savo vidinį palankumą senajai lietuvių religijai, bet kartu tėra formalus krikščionis, kuris vien žaidžia pagal sau naudingas buvusių priešų – kryžiuočių ir lenkų, dabar viešinčių Aukštutinėje pilyje – taisykles. Be to, jo sąžinėje šmėkščioja, kaip užsimenama dramoje, paties Skirgailos ir jo bajorų nužudyto Kęstučio šešėlis, kurio žygiai, spėjama, buvo lietuvių istorinių epinių giesmių ciklo dalis.

Todėl Skirgaila pamina ir antrąjį pilietiškumo pradmenį – poeziją, senųjų giesmių perteikiamą istorinės tradicijos atmintį ir tas vertybes, kurių laikytis jį skatina paskutinis Vilniaus pilies vaidila Stardas. Cituoju Skirgailos žodžius: „Tu suaudrinai mano sielą, vaidila, ir man prisisapnavo kiti laikai, kitoki darbai. Aš nebeklausysiu daugiau tavo senovinių dainų. Tu jomis nori mane sugundyti. Dabarties laikai – kiti laikai, ir kitokių man reikia dainų. Tik tu man jų nepadainuosi. [...] Nutilk ir nekalbėk, vaidila. Tau bus geriau ir mums ramiau. [...] Aš maloniai klausiau tavo gražių dainų ir dar klausysiu, bet valdymo reikaluose tu man ne patarėjas. [...] Tau nėra reikalo rūpintis, kaip aš pasielgsiu. [...] Gerk mano vyną, dainuok mums savo gražias dainas – to aš tave prašau, bet tavo patarimų man nereikia.“ Taigi Skirgaila sutinka mėgautis giesmėmis, poezija prie vyno taurės, bet atsisako priimti tos poezijos tiesas, moralinę žinią, ir jam pačiam labai nemalonų istorinį pasakojimą. Skirgaila tvirtina, kad poezijos vieta jo pilyje nuo šiol bus atsieta nuo tradicijos atminties, nuo didvyriško veiksmo ir sąžinės balso, kad poezija jo pilyje bus tik pramoga. O po to jis ciniškai pasiūlo Stardui pagiedoti savo giesmes dabartinių pilies svečių, buvusių mirtinų priešų kryžiuočių, pramogai: „Daugaila, pasitiksi svečius. O tu, vaidila, dar padainuosi mums rytojaus puotoje, kurioj pavaišinsime

svetimšalius. Teišgirsta ir jie, kokias gražias turime dainas.“ Dabar toks Skirgailos nurodymas tikriausiai būtų pavadintas tarptautine kultūros sklaida.

Štai šią akimirką Stardas neištvėręs trenkia į žemę savo kankles: „Jei mano kankliai nesužavėjo jūsų sielų savo stygų aidu, galgi sužadins mirties dejavimu. Daugiau nebeišgirsite mano dainų tu, kunigaikšti, ir jūs sunykę bajorai! (Įnirtęs drožia kankliais į žemę, ir jie pabyra šipuliais) Mirkite, kankliai“. Taip Vilniaus pilyje miršta antrasis pilietiško pradžios – poezija kaip vertybių kūryba.

Krėvės dramoje vaidila Stardas vaizduojamas kaip prie savo tradicijos prisirišęs ir absoliučiai ta savastimi pasitikintis žmogus. Skirgailą ir jo bajorus jis beviltiškai ragina nepamiršti savųjų vertybių, savųjų dievų ir papročių, ir gali atrodyti esąs provincialus retrogradas. Tuo tarpu konjunktūriškas ir makiaveliškas Skirgaila mano, kad elgiasi itin moderniai, kad veidmainiauti, manipuliuoti žmonėmis ir mindyti vertybes jį verčia pati europietiškoji, krikščioniškoji Lietuvos dabartis. Tačiau dramos kulminacijoje pasirodo, jog savastimi pasitikintis Stardas gina universalų žmogiškumą: kai Skirgaila įsako bajorams pulti vokiečių riterį Kelerį, bandantį išgelbėti suimtąją ir jo pamiltą Oną Duonutę, vaidila Stardas stoja ginti vokiečio, nes žino šventą tėvų paprotį – reikia gerbti savo pilies svečią. Jei Vilniaus pilyje būtų užpulti taikūs svečiai, „didžiausia ištiktų gėda jus ir visą šalį“. Pilis turi būti saugi ne tik saviesiems, bet ir svečiams, taikiems svetimtaučiams. Gindamas vokiečių, Stardas sužeidžiamas ir miršta. Taigi per ištikimybę lietuviškai savasčiai jis lieka ištikimas ir universalioms europietiškomis, pilietiško ir žmogiško padorumo vertybėms, kurias, nepaisant visų kultūrinių skirtumų, galiausiai išpažįsta ir jaunas vokiečių riteris. Iškalbinga, kad herojiškus veiksmus Krėvės pavaizduotoje Vilniaus pilyje atlieka du žmonės – poetas ir svetimšalis; patys lietuvių bajorai jų nebepajėgia atlikti. Pasityčiojusį iš pirmųjų pilietiško pradžios – šeimos, meilės ir poezijos – Skirgailą apima nepasitikėjimas savaisiais, įtarumas savo ištikimiausiems bajorams ir kariams, tikra paranoja, ir galiausiai regime, kaip iš jo pilies traukiasi, skirstosi žmonės, ir toji pilis subyra.

Prieš ketvirtą metų, kaip tik tada, kai prasidėjo mokyklinės lituanistikos atnaujinimo darbai, kurie šiandien puolami dėl neva fasadinio patriotizmo ugdymo ir kūrybiškumo žlugdymo, profesorė Viktorija Daujotytė savo esė „Humanistika ir visuomenė“ rašė: „Ar šiandien mes beturime valstybę, kuri būtų visų mūsų pilis? Sunku būtų vienprasmėškai atsakyti. Didelė dalis patys išėjo iš pilies, iškeliauja į saugesnes teritorijas. Dalis žmonių palikta už pilies sienų. Pilietis gali būti tik orus žmogus, dirbantis, pragyvenantis iš to, ką uždirba. Iš bedarbio, iš skurdžiaus, elgetos negalima norėti, kad jis būtų pilietis. Šiuo metu mes kaip tauta, kaip visuomenė, bendruomenė, esame sunkiame rate. Suvokiame, kad be valstybės tauta negali išgyventi; namas be stogo yra pasmerktas. Vadinasi, turime dėti visas pastangas, kad stogas būtų, lopyti jį, keisti. Tą gali daryti tik piliečiai, tik tie, kurie

sąmoningai suvokia žmogiškosios egzistencijos ryšį su valstybe, jai įsipareigoja. (...) Pilietis – laisvai ir kritiškai mąstantis asmuo; asmuo, kurio mąstymo ir kritikos laisvė neatskiriama nuo įsipareigojimų, labai paprasto ir labai žmogiško noro, kad bendruomenei, kuriai jis priklauso, būtų geriau, kad ji būtų stipresnė, teisingesnė, tolerantiškesnė. Stipresnėj valstybėj ir individas yra (gali būti) stipresnis.“

Atrodo, kad sugrįžti prie būdingo mūsų kultūrinei savasčiai ir europietiskajai filosofinei tradicijai žinojimo, jog nėra esminės prieštaros tarp demokratiškos valstybės ir individo, tarp poezijos ir pilietiškumo, mus verčia pats įtemptas laikas. Laikas pildyti, o ne ardyti.

Tekstas parengtas pagal pranešimą, skaitytą š.m. lapkričio 28 d. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmuose vykusiame pilietiškumo pagrindų, istorijos, lietuvių kalbos, geografijos mokytojų forume „Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 25-mečiui artėjant“.